

Кожанов А. В.*,
кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри українознавства
Національний університет «Одеська морська академія»
Одеса, Україна. ankoz@ukr.net

ПОЗАЦЕНЗУРНА ПРЕСА УГС ТА УРП НАПРИКІНЦІ 1980-х — НА ПОЧАТКУ 90-х рр.: УМОВИ ФОРМУВАННЯ, ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті досліджується проблема формування позацензурних ЗМІ, заснованих членами Української Гельсінської Спілки наприкінці 1980-х років, висвітлено внесок В. Чорновола та членів редколегії «Українського Вісника» у розвиток інформаційно-пресової служби Спілки, процес розбудови регіональних прес-бюро, а також особливості становлення першого в Україні незалежного інформаційного агентства УНВІС.

Пресову службу Української Гельсінської Спілки сформовано у липні 1988 р. на чолі з В. Чорноволом, в обов'язки якого покладено відповідальність за технічні засоби Спілки, контакти з Київською, Донецькою, Дніпропетровською, Івано-Франківською, Московською філіями. Паралельно він обійняв посаду відповідального редактора «Українського вісника». Відомий патріот та інтелектуал Є. Пронюк став на чолі організації інформаційного центру УГС і координації його діяльності: здійснював контроль над масовими підписними кампаніями, зв'язок з низкою областей.

Впродовж 1989–1990 рр. членами УГС відкрито прес-бюро та кореспондентські пункти у Москві, Києві та Львові. Через власну інформаційно-пресову мережу Спілка активно співпрацювала з «Радіо Свобода», Українським Пресовим Агентством (Лондон), Українською Центральною Інформаційною Службою (Мюнхен).

На початку 1990 р. В. Чорноволом та його однодумцями створено інформаційне агентство УНВІС. Виокремившись з Української Гельсінської спілки, нове організаційно незалежне об'єднання журналістів і літераторів інформувало громадськість про діяльність українських патріотичних сил. Серед пріоритетних завдань УНВІС, слід назвати: регулярне видання з січня 1990 р. низки незалежних пресових багатотиражних органів; створення «Бібліотеки Українського вісника» — видавництва оригінальних книг і брошур переважно суспільно-політичної серії, співпраця з вітчизняними та закордонними ЗМІ, пресовими і радіотелеграфними агентствами.

Незважаючи на доволі складні суспільно-політичні та економічні обставини, в яких відбувався розвиток незалежної преси, впродовж 1988-1992 рр. осередками УГС-УРП створено понад 50 друкованих видань республіканського, обласного та районного рівнів.

Ключові слова: преса, «Український Вісник», Українська Гельсінська спілка, Українська республіканська партія.

Abstract. The article is researched with the problem of the creation of non-censored mass media established by the members of the Ukrainian Helsinki Union in the late 1980s, highlights the contribution of V. Chornovil and the members of the editorial board of the «Ukrainian announcer» to the development of the press-service of the Union, the process of developing regional press bureaus, as well as the peculiarities of formation the first independent information agency «UNVIS» in Ukraine.

The press service of the Ukrainian Helsinki Union was formed in July 1988, headed by V. Chornovil, responsible for the technical facilities of the Union, contacts with Kyiv, Donetsk, Dnipropetrovsk, Ivano-Frankivsk, and Moscow branches. In parallel, he took the post of responsible editor of the «Ukrainian announcer». Famous patriot and intellectual Ye. Pronyuk became the head of the organization of the information center of the UHU and coordinated its activities: controlled the mass subscription campaigns, communication with a number of areas.

* Kozhanov A.V., Ph.D. in historical sciences, the senior lecture of Department of Ukrainian, National university «Odessa maritime academy». Odessa, Ukraine. ankoz@ukr.net THE ILLEGAL PRESS OF UHU AND URP IN THE BEGINNINGS OF THE 1980s — AT THE BEGINNING OF THE 1990'S: CONDITIONS OF FORMATION, FEATURES OF DEVELOPMENT

During 1989–1990, press office and correspondent offices in Moscow, Kyiv and Lviv were opened by members of the UHU. Through its own press-service network, the Union actively cooperated with Radio Liberty, the Ukrainian Press Agency (London), the Ukrainian Central Information Service (Munich).

In the beginning of 1990, the information agency «UNVIS» was created by V. Chornovil and his associates. Separating from the Ukrainian Helsinki Union, a new organizationally independent association of journalists and writers informed the public about the activities of Ukrainian patriotic forces. Among the priority tasks of «UNVIS», it should be called: a regular edition of January 1990 a number of independent press multi-media bodies; creation of the Library of the Ukrainian Gazette — the publishing house of original books and brochures mainly of the socio-political series, cooperation with domestic and foreign mass media, press and radio-telegraph agencies.

In spite of the rather complicated socio-political and economic circumstances in which the independent press developed, during 1988–1992 more than 50 printed publications of the republican, oblast and rayon levels were created by the UHU-URP units.

Key words: the press, «Ukrainian Herald», Ukrainian Helsinki Union, Ukrainian Republican Party.

Постановка проблеми. Розвиток національно-демократичного руху наприкінці 1980-х рр. відбувався в надзвичайно несприятливих умовах інформаційного вакууму, спричиненого компартійно-радянською монополією на систему ЗМІ. У значній мірі дієвість та ефективність більшості недержавних організацій залежали від їхньої спроможності створити альтернативні канали зв'язку з громадськістю. За таких обставин позацензурна преса не лише виконувала функції пропагандиста ідей конкретного об'єднання, а й перетворювалася на єдино можливу форму участі у політичному житті держави. Взірцем для вивчення проблеми інформаційно-видавничої діяльності опозиційних рухів другої половини 1980-х — початку 90-х рр. може слугувати Українська Гельсінська спілка (з квітня 1990 р. — Українська республіканська партія).

Зважаючи на значний внесок діячів Спілки у боротьбу за демократизацію українського суспільства, утвердження громадянських прав, становлення багатопартійності та розбудову незалежної держави, питання інформаційно-видавничого напрямку роботи УГС та УРП є досить актуальним.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема діяльності окремих видань УГС та загалом преси неформальних організацій у зазначений період отримала висвітлення в наукових публікаціях В. Деревінського [1], В. Даниленка [2], В. Кіпіані [3], О. Бажана [4].

Метою статті є аналіз проблеми формування та розвитку позацензурної преси УГС, друкованих видань УРП у зазначений період.

Основні результати дослідження. Очевидно, що обриси майбутньої інформаційно-пресової служби УГС вимальовуються майже одночасно із заснуванням самої Спілки 7 липня 1988 р. Формування кадрової політики та матеріально-технічної бази інформаційних структур організації тісно пов'язано з діяльністю В. Чорновола та очолюваного ним «Українського Вісника». У листі до Виконавчого комітету УГС В. Чорновіл зазначав: «...Значна частина надходжень (а з внутрішніх — переважна більшість) передавалася якраз на прес-службу (журнал, газети і т. ін.), а не на Спілку взагалі, в перший період Спілка жила виключно з пожертв на «Вісник»» [5, С. 652].

Оперативні матеріали Управління КДБ по Львівській області свідчать, що вже влітку 1988 р. члени УГС активно шукали квартиру або будинок, які планувалося орендувати для редакції «Українського Вісника». В. Чорновіл «наполег-

ливо шукав можливості збільшення тиражу «УВ», нові методи його поширення... розраховував отримати з-за кордону автоматизований друкувальний пристрій в комплекті з міні-ЕОМ». Оскільки «Український вісник» швидко розходився серед населення й ставав предметом спекуляцій (ціни за один примірник на чорному ринку сягали 120–150 рублів), інформаційно-аналітичне відділення КДБ пропонувало підключити до розслідування діяльності редакції журналу фіноргани та БХСС» [6, с. 158].

Пресова служба УГС запрацювала у липні 1988 р. у наступному складі: В. Чорновіл (керівник прес-служби, редактор журналу «Український вісник»), В. Барладяну (член редколегії «УВ»), М. Горинь (член редколегії «УВ»), С. Кириченко (член редколегії «УВ»), В. Шевченко (член редколегії «УВ»), П. Скочок (член прес-служби), С. Набока (відповідальний за випуск газети «УВ»), Я. Кендзьор (відповідальний за кіно- і фотомережу), Т. Чорновіл (відповідальний за магнітофонні випуски). За зв'язки з органами масової інформації відповідали у Києві — М. Горбаль, Л. Лохвицька, О. Шевченко, у Львові — Б. Горинь, у Москві — А. Доценко. Фінансування прес-служби та видання журналу здійснювалося за рахунок добровільних пожертв читачів (розміри таких пожертв становили 20–250 карбованців). Крім того, деякі кошти передавалися Закордонним представництвом УГС та правозахисною організацією «Американці за права людини в Україні» [7, с. 228].

У цей час триває пошук максимально ефективного методу інформування українського суспільства. Зокрема, планувалося щоквартально випускати «товстий» варіант «Вісника», двічі на місяць мав виходити «УВ-Експрес» (журнал меншого формату, що містив актуальні матеріали про суспільно-політичні події в Україні), а між випусками останнього поширювались листки прес-служби УГС. Зокрема, впродовж липня-серпня 1988 р. налагоджено випуск 15 інформаційно-публіцистичних листівок, які оперативно (на другий-третій день) розповідали про події, замовчувані або спотворювані офіційною пресою. Листки прес-служби надсилалися на адресу офіційних і позацензурних ЗМІ СРСР та за кордон [8, с. 3].

У січні 1989 р. розпочалася робота над формуванням інформ-бюро пресової служби УГС у Києві (керівник С. Набока) та Москві. Московський корпункт Спілки очолив А. Доценко. З ініціативи члена УГС М. Муратова, який раніше представляв корпункт «Українського Вісника», засновано московське прес-бюро Українського Пресового Агенства (УПА). М. Муратов надсилав одержану з України інформацію радіостанції «Свобода» та Українській Центральній Інформаційній Службі (УЦІС) у Мюнхені. Крім того, М. Муратов активно співпрацював із директором УПА в Лондоні Т. Кузьо, від якого досить часто отримував і передавав українським колегам з пресової служби необхідну оргтехніку: комп'ютери, принтери, факсимільні апарати і т.д. Завдяки УПА, зібрані угеесівцями матеріали про найбільш важливі події в УРСР потрапляли до британських ЗМІ, радіослухачів у Австралії [9, с. 8].

На засіданні Всеукраїнської Координаційної Ради УГС 21 січня 1989 р. голові прес-служби В. Чорноволу покладено в обов'язки й відповідальність за технічні засоби Спілки, контакти з Київською, Донецькою, Дніпропетровською, Івано-Франківською, Московською філіями. Паралельно він обіймав посаду відповідального редактора «Українського вісника». Відомий патріот та інтелек-

туал Є. Пронюк став на чолі організації інформаційного центру УГС і координації його діяльності: здійснював контроль над масовими підписними кампаніями, зв'язок з низкою областей [10, арк. 2].

Матеріально-технічні можливості пресової служби УГС у 1989 р. були вкрай обмежені. Спілка мала в розпорядженні шість комп'ютерів (із них три — марки «Тошиба-1000», два — «Тошиба-1200PB» і один — «Спарк»), шість принтерів (марок «Епсон-RX-850», «Бразер» і «Диконикс») та один ксерокс (марки «Девелоп-100» зі швидкістю друку — 5 сторінок за хвилину) [11, с. 227].

Стосовно умов інформаційно-видавничої діяльності голова Спілки Л. Лук'яненко згадував: «Перепоною у підвищенні ефективності роботи усіх трьох прес-центрів УГС є відсутність всеукраїнської мережі постійних професійних кореспондентів Спілки та запізнення з інформуванням. Продовження несправедливої партokratичної монополії на засоби масової інформації не дає змоги УГС придбати собі друкарню, мати доступ до державного радіо і телебачення. З допомогою наших краян із діаспори майже усі філії забезпечені портативними диктофонами, є з десятків комп'ютерів і кілька відеокамер. Брак технічної культури призводить до частого виходу комп'ютерів з ладу. Виконком не зумів налагодити навчання потрібних фахівців для технічно грамотної експлуатації такої техніки» [12, с. 283].

Серед видань, заснованих УГС впродовж 1989 р., слід згадати «Вільну думку» (виходить з вересня, м. Луцьк), «Гомін Буковини» (з жовтня, м. Чернівці), «Соборність» (з жовтня, м. Борислав), «Шлях до волі» (з грудня, м. Рівне), Обіжник (м. Київ) [13, арк. 1].

Прикметно, що в цей час Спілка фактично «монополізувала» увесь непідконтрольний державі інформаційний простір. Понад 90 відсотків тиражу української самвидавчої періодики забезпечувала прес служба УГС. До більшості редколегій позацензурних журналів входили активісти організації [14, с. 484]. У той же час, вплив самвидаву на українське суспільство не варто переоцінювати. Розвиток незалежної преси гальмувався хронічним браком коштів, напівлегальним статусом (свобода друку проголошена 12 червня 1990 р., законом «Про пресу та інші засоби масової інформації»), відсутністю доступу до поліграфічної бази, використанням адмінресурсу у боротьбі з інакодумством. Разовий наклад видань рідко перевищував 1000 примірників.

У березні 1989 р. відбулася знакова подія — у Києві вийшла одна з перших в УРСР опозиційних позацензурних газет «Голос відродження», власноруч виготовлена і відредагована відомим українським журналістом, членом УГС С. Набокою. Газета з-поміж інших неформальних видань якісно вирізнялася не тільки за формою (наклад сягав понад 10 тис. примірників, тиражувалася у Вільнюсі) але й за змістом. Тематичне наповнення газети складали матеріали суспільно-політичної, культурної, національно-історичної проблематики. Часопис висвітлював актуальні українські та закордонні новини, публікував програмні документи УГС, Руху, УРП та інших демократичних об'єднань. Особливу увагу редакційний колектив приділяв проблемі порушення прав людини в СРСР. До редакційної колегії «Голосу відродження» входили В. Чорновіл, О. Шевченко, С. Рябошапка, Л. Лохвиця, Л. Мілявський [15, С. 145].

Впродовж 1990 р. мережа угеесівських видань значно зросла за рахунок преси обласних та районних осередків організації. Передвиборча кампанія 1989–

1990 рр. послужила появі численних газет, бюлетенів, листівок, які забезпечували демократичні сили необхідною інформаційною підтримкою на парламентських виборах. Слід відмітити, що протягом 1990 р. УГС та УРП засновано 34 друковані видання. Серед них: київське «позаструктурне» видання УГС «Центральна Рада» (гол. ред. О. Авраменко), бориславський міжрегіональний вісник УРП «Соборність» (гол. ред. В. Цветков), донецький художньо-публіцистичний журнал «Каяла» (редактор Я. Гомза), інформаційно-публіцистичний бюлетень УГС «Львівські новини» (з 1991 року орган УРП, ред. колегія: Б. Горинь, Б. Крутнів, Г. Левицька та ін.), мукачівське незалежне видання «Карпатська Україна» (з 1990 р. орган УРП), часопис Чернігівської крайової організації УРП «Воля» та ін. [16, арк. 11].

На початку року у лавах УГС назріла криза, у зв'язку з чим голова пресової служби В. Чорновіл вирішив створити незалежну від УГС організацію — Українську незалежну видавничо-інформаційну спілку (УНВІС). У заяві про створення УНВІС від 9 січня 1990 р. повідомлялось про наміри розбудувати структуру, яка при найпершій можливості буде здатна перейти до широкої діяльності на госпрозрахунковій основі. Завданнями Української незалежної видавничо-інформаційної спілки визначено:

- регулярне видання з січня 1990 року журналів «Український вісник» та «Украинский вопрос» (Москва), газети «Голос України», щотижневого «Інформатора» як незалежних пресових багатотиражних органів;
- створення «Бібліотеки «Українського вісника» — видавництва оригінальних книг і брошур переважно суспільно-політичної серії;
- створення кореспондентської сітки й передача на договірній основі інформації пресовим і радіотелеграфним агентствам та окремим виданням у СРСР й інших країнах світу
- організацію спільних видань або передруків продукції інших видавничих груп чи неформальних організацій, а також організацію перевидання їхньої і власної продукції в інших країнах.

23 березня у Львові відбулись установчі збори організації. Присутні заслухали й після обговорення прийняли за основу проект статуту Спілки, запропонований В. Барладяну. Збори обрали склад правління УНВІС, керівників служб, співробітників і технічних працівників, визначили редакторів журналів «Український вісник» та «Украинский вопрос», газети «Голос України», щотижневої хроніки «Інформатор». Окрім голови новоствореної Спілки В. Чорновола, засновниками УНВІС стали члени УГС В. Барладяну, А. Доценко, С. Набока, Я. Кендзьор, С. Мацько, О. Шевченко, В. Яворський.

Об'єднання журналістів і літераторів тісно співпрацювало з усіма патріотичними силами України — Рухом, «Меморіалом», Товариством української мови, «Зеленим світом», УГС та ін.

Нова політична реальність ставила керівництво УРП перед необхідністю створення друкованих органів всеукраїнського рівня. На початку 1991 р. засновано видання республіканського рівня «Визволення» та «Самостійна Україна».

Наймасовіша тогочасна газета УРП «Самостійна Україна» (гол. ред. В. Голубородько) побачила світ у лютому. У вихідних даних зазначалося, що часопис виходитиме українською та англійською, а в подальшому і французькою та

німецькими мовами. Часопис друкував оригінальні твори українських істориків, філософів, письменників, політологів.

Організаційний та тематичний рівень «Самостійної України» в якості партійного офіціозу не відповідали вимогам керівництва. Передусім, через нерегулярний вихід на перших порах. Досить швидко обрано нового головного редактора І. Кравчука, після чого газета стала виходити щотижнево. Після придбання нового приміщення, Провід УРП виділив редакції дві кімнати, але й цього не вистачало для нормальної роботи. З подорожчанням послуг зв'язку, «Самостійна Україна» опинилася на межі закриття. Врятував становище Секретаріат УРП, виділивши необхідні 100 тисяч карбованців на підтримку часопису [17, арк. 5].

У лютому з ініціативи Р. Коваля почала виходити газета секретаріату УРП «Визволення» (1990 р. носила назву «Прапор Антикомунізму»). У звітній доповіді на другому з'їзді УРП 1 червня 1991 р. Л. Лук'яненко зазначав стосовно «Визволення»: «через політичну незрілість її автора Р. Коваля, та через те, що я її зовсім не контролював у газеті з'явилося кілька сумнівних, а то й прямо хибних статей, що сіяли серед читачів зовсім невірне уявлення про нашу партію. Можливо для нового Проводу ця газета зможе бути місцем друкування теоретичних статей, доки УРП не спроможеться на власний журнал» [18, с. 8]. Щодо журналу, слід зауважити, що республіканці від самого початку намагалися створити потужне суспільно-політичне видання на зразок «Українського вісника», в якому висвітлювалися б теоретичні засади національної ідеології, погляди лідерів організації, твори патріотичної тематики. З цією метою здійснювалися невдалі спроби перетворити відомий самвидавний журнал «Пороги» (гол. редактор Іван Сокульський) на партійний друкований орган. Частково питання теорії і політичної практики УРП репрезентовано у журналі Львівського відділення УРП «Республіканець», що почав видаватися з 1991 р.

Окрім вищезгаданих ЗМІ, впродовж 1991 р. осередками УРП засновано 10 видань. У липні вийшов «Визвольний шлях» — газета Бродівського районного осередку партії, «Оглядач» та «Гомін волі» — органи Надзбручанської організації УРП та НРУ. Партійна інформаційно-пресова служба випускала прес-бюлетень «УРП-інформ», в якому публікувалися зміст трьох щотижневих засідань секретаріату УРП та інша важлива інформація. Крім того, в цей час діяли засновані ще 1990 р. газети крайових осередків УРП «За незалежність» (Івано-Франківськ), «Незалежність» (Львів), «Тернистий шлях» (Тернопіль).

Станом на 1 червня 1991 р. у Львові діяла інформаційно-пресова служба Львівської обласної організації УРП. В попередні роки служба складалася з трьох прес-бюро в містах Києві, Львові та Москві. З виникненням можливостей прямого виходу на закордонні ЗМІ, приміром, радіо «Свобода» київський прес-центр перетворився на інформ-агентство «Республіка». Агентство тісно співпрацювало з УРП, хоча і не підпорядковувалось партії. Московське прес-бюро втратило попереднє значення, тому в цьому регіоні знаходилося лише представництво Інформаційно-пресової служби [19, арк. 13].

У порівнянні з періодом «напівлегального» існування, умови інформаційної діяльності УРП на початку 1990-х років не зазнали істотних змін. Не було вирішено проблему з виділенням робочого приміщення для редакцій газет «Самостійна Україна» та «Визволення», інформаційно-пресовій службі не вистачало необхідної техніки (комп'ютерів, офсетних машин, ксероксів), бракувало про-

фесійних кадрів, які б займалися збором інформації у регіонах [20, с. 8]. Редакційні колективи більшості місцевих видань УРП були змушені постійно пристосовуватися до складних економічних умов. Наприклад, газета Львівської обласної організації УРП «Незалежність» впродовж 1990–1991 рр. змінювала місце випуску тричі: № 1, 2 за 1990 р. та № 3 за 1991 р. друкувалися у Пустомитах, № 4–8, 10, 11 — у Нестерові, а № 9 — у Стрию на Львівщині. Газета «Галицький вісник» набиралася у Борщеві, а друкувалася у Чорткові, видання Чернігівської обласної організації УРП «Республіканець Чернігівщини» виходило додатком в Івано-Франківській газеті «За незалежність» [21, с. 109].

Висновки. Враховуючи сказане, відзначимо, що значна кількість регіональних видань УРП не змогла пережити лихоліття перших пострадянських років. У досліджуваний період відносно стабільно продовжували видаватися лише центральні ЗМІ, котрі мали фінансову підтримку керівних органів партії.

Отже, Українська Гельсінська спілка відіграла ключову роль у формуванні української незалежної періодики наприкінці 1980-х років. Перебуваючи поза контролем цензурних органів, преса Спілки сфокусувала увагу суспільства на найбільш виразних проблемах радянської дійсності, чим заслужила довіру і значну прихильність громадян. Згуртовані навколо УГС неконформісти спромоглися створити розлогу мережу позацензурних ЗМІ, яка охоплювала усі регіони УРСР і давала змогу оперативно інформувати громадськість про діяльність організації, актуальні соціально-економічні питання. Позацензурні видання увібрали увесь досвід політичної боротьби та організаційний потенціал колишніх політв'язнів і дисидентів, створили єдино можливу трибуну для виступу української інтелігенції. Саме з цієї трибуни проголошено цілі і завдання опозиційного руху.

Після реорганізації Спілки у політичну партію, колишні неформальні видання стали друкованими органами УРП і продовжили служити справі розбудови української держави, пропагувати ідейні принципи усіх національно-демократичних сил країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деревінський В. Реорганізація В. Чорноволом інформаційно-пресової служби Народного руху України // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — 2011. — Вип. 20. — С. 112–119.
2. Даниленко В. Шлях до незалежності: громадські рухи й суспільні настрої в УРСР другої половини 1980-х рр. // Український історичний журнал. — 2011. — № 4. — С. 4–23.
3. Кіпіані В. Видавнича діяльність Української Гельсінської спілки // Молода нація. — 2011. — Спецвипуск. — С. 46–48.
4. Бажан О. «Самвидав» як засіб поширення об'єктивної інформації про Україну в 60-80-х роках. «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ». — 1998. — № 1–2. — С. 357–365.
5. Чорновіл В. Твори в десяти томах. Том 6. — К., 2009. — 1052 с.: іл.
6. Шлях до незалежності: суспільні настрої в Україні кін. 80-х рр. ХХ ст. Документи і матеріали. До 20-ї річниці незалежності України. Упор. В. М. Даниленко, Н. Ф. Васильєва, С. А. Кокін, О. А. Лошицький, М. К. Смольницька, Л. Ф. Шепель, О. В. Янковська. Національна академія наук України, Інститут історії України НАН України; Галузевий державний архів Служби безпеки України. — К.: Інститут історії України НАН України, 2011. — 626 с.

7. Щиро дякуємо за допомогу! // Український вісник. — 1988 р. — № 13.
8. Від редколегії. УВ-Експрес. — 1988 р. — № 9.
9. Даценко А. Корпункт // Голос Відродження. — 1990 р. — № 3(12).
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України у м. Києві (далі ЦДАГО України), ф. 271, оп. 2, спр. 10.
11. Горинь Б. Не тільки про себе : научно-популярна література. (1985–1990). — К. : ПУЛЬСАРИ, 2010. — 920 с. : іл.
12. Лук'яненко Л. До історії Української Гельсінської спілки. — К. : Фенікс, 2010. — 320 с.
13. ЦДАГО України, ф. 271, оп. 2, спр. 11.
14. Чорновіл В. Твори в десяти томах. Том 6. — К., 2009. — 1052 с.: іл.
15. Рух опору в Україні: 1960-1990 рр.: енциклопедичний довідник / Передм. О. Зінкевича, О. Обертаса. — К.: Смолоскип, 2010. — 804 с.
16. ЦДАГО України, ф. 271, оп. 2, спр. 13.
17. ЦДАГО України, ф. 271, оп. 2, спр. 25.
18. Лук'яненко Л. Демократична самостійна Україна — наш ідеал. // Самостійна Україна. — 1991. — № 6.
19. ЦДАГО України, ф. 271, оп. 2, спр. 29.
20. Лук'яненко В. Преса буде вільно. Радянська Україна. — Б. м., 1991. — № 175.
21. Неформальна преса в Україні (1988–1991) : Каталог за матеріалами газетних фондів Національної наукової бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — К. : Смолоскип, 2001. — 144 с.

REFERENCES

1. Derevinsky, V. (2011). Reorganization of V. Chornovil of the press-service of the People's Movement of Ukraine. In Bulletin of the Precarpathian University. History, 112–119 (in Ukr.).
2. Danilenko, V. (2011). The Way to Independence: Public Movements and Public Sentiments in the Ukrainian SSR in the second half of the 1980s. In Ukrainian Historical Journal, 4, 4-23 (in Ukr.).
3. Kipiani, V. (2011). Publishing activity of the Ukrainian Helsinki Union. In Young nation, 46-48 (in Ukr.).
4. Bazhan, O. (Ed.). (1998). «Samvyd» as a means of disseminating objective information about Ukraine in the 60's and 80's. In «From the archives of VUCHK-GPU-NKVD-KGB», 1-2, 357-365 (in Ukr.).
5. Chornovil, V. (2009). Works in ten volumes. Kyiv (in Ukr.).
6. No author. (2011). The Road to Independence: Public Sentiments in Ukraine 80s of the twentieth century. Documents and materials. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukr.).
7. No author. (1988). Thank you for your help! In Ukrainian Bulletin (in Ukr.).
8. No author. (1988). From the editorial board. UV Express, 9 (in Ukr.).
9. Datsenko, A. (1990). Korpunkt. In Voice of the Renaissance (in Ukr.).
10. Gorin, B. (2010). Not only about himself: popular science literature. (1985-1990). Kyiv: PULSARI (in Ukr.).
12. Lukyanenko, L. (2010). On the History of the Ukrainian Helsinki Union. Kyiv: Phoenix (in Ukr.).
13. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 271, description 2, file 11.
14. Chornovil, V. (2009). Works in ten volumes. Kyiv: Smoloskyp (in Ukr.).

15. Zinkevich, O. & Obertas, O. (2010). Movement of resistance in Ukraine: 1960–1990: encyclopedic guide. Kyiv: Smoloskyp (in Ukr.).
16. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 271, description 2, file 13.
17. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 271, description 2, file 25.
18. Lukyanenko, L. (1991). Democratic Independent Ukraine — Our Ideal. In Independent Ukraine (in Ukr.).
19. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 271, description 2, file 29.
20. Lukyanenko, V. (1991). The press will be free. In Soviet Ukraine (in Ukr.).
21. No author. (2001). Informal press in Ukraine (1988-1991): Catalog on materials of newspaper resources of the National Scientific Library of Ukraine named after VI Vernadsky. Kyiv: Smoloskyp (in Ukr.).

УДК: 94(477) «19/20»

Ніколаєва Т. М.*,

кандидат історичних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
Київ, Україна. n_t_m@ukr.net

МЕНТОРСТВО ТА МЕЦЕНАТСТВО ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА В СПРАВІ УКРАЇНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Анотація. Суспільна необхідність сьогодення спонукає до аналізу добродійності та наставництва в історії українського етнічного і політичного становлення. Проаналізовані історіографічні дослідження у сфері українського відродження кінця XIX – початку XX ст. Увагу зосереджено, як на сучасних політичних реаліях: потребі у досконалому політичному лідерстві, дбайливому господарюванні, суспільному запиті на доброчинність — так і на проблемах столітньої давності, коли на арену боротьби за відродження української справи виходили неперевершені особистості. За допомогою історичних фактів, поданих рядом дослідників з життя Є. Чикаленка, доведено його діяльність та громадську жертвовність, менторство, доброчинність у сфері українського відродження кінця XIX — початку XX ст. Увагу зосереджено на його діяльності, у піднятті українського руху і в роки Української революції 1917–1921 рр. Показано досвідченого господарника, який звик керуватися тверезим економічним розрахунком і був далеким від романтичних сентиментів. Чикаленко, як проаналізовано у листуванні та мемуарах, добре усвідомлював, і враховував всю важкість взятій на свої плечі ноші: політичні болячки українських лідерів, що відновлювали державність, які пустили коріння і дійшли навіть до проблем політиків сьогодення. Акцентовано на пророчих словах Чикаленка, про чергову спробу відновлення державності через роки сто, та на проведеному ним аналізі прорахунків українських урядів і особистих, що має навчати шанувати націоналізм, традиціоналізм та самостійність при відродженні сучасної України. Показано потребу сьогодення у таких прикладах з минулого, адже доводиться продовжувати боротьбу за свою державу з тим же ворогом, підіймаючи її економіку та культуру го-

*Nikolaeva T.M., Ph.D. in History, Associate Professor Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman, Kyiv Ukraine. n_t_m@ukr.net YEVHEN CHYKALENKO'S PATRONAGE AND MENTORSHIP IN UKRAINIAN RENNAISSANCE